

Wasilij F. CZAIGIR

Projekt kodeksu cywilnego Republiki Białoruś

The Draft of Civil of the Byelorussian Republic

W Republice Białoruś, podobnie jak w innych państwach, które powstały na terytorium byłego Związku Radzieckiego, realizowany jest złożony, mozolny proces tworzenia nowego systemu stosunków społecznych i adekwatnego w stosunku do niego systemu prawa oraz państwa prawa, opierającego się na różnorodnych formach własności i wolnej przedsiębiorczości. Jest to jednocześnie proces burzenia panujących przez długi czas w gospodarce narodowej nakazowo-administracyjnych stosunków w dziedzinie gospodarki i budowania majątkowych towarowo-pięniężnych stosunków nowego typu. Poczynając od końca 1990 r. w Republice Białoruś zostały uchwalone i obowiązują fundamentalne ustawy zabezpieczające zbudowanie nowego systemu towarowo-pięniężnych stosunków: o własności (z 11 grudnia 1990 r.), Kodeks o ziemi (z 11 grudnia 1990 r.), O dzierżawie (z 12 grudnia 1990 r.), O przedsiębiorstwach (z 14 grudnia 1990 r.), O lokalnym samorządzie i lokalnej gospodarce (z 20 lutego 1991 r.), O chłopskim farmerskim gospodarstwie (z 18 lutego 1991 r.), O przedsiębiorczości (z 28 maja 1992 r.), O ekonomicznej upadłości i bankructwie (z 30 maja 1991 r.), O inwestycyjnej działalności (z 29 maja 1992 r.), O zagranicznych inwestycjach (z 14 listopada 1991 r.), O papierach wartościowych i giełdach pieniężnych (z 13 marca 1992 r.), O spółkach akcyjnych, spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością i spółkach z dodatkową odpowiedzialnością (z 9 grudnia 1992 r.), O odpaństwowieniu i prywatyzacji własności państwowej w Republice Białoruś (z 19 grudnia 1993 r.) i inne. W ich rezultacie wydano liczne uchwały Rady Ministrów Republiki Białoruś i normatywne akty ministerstw i urzędów. Do wielu z tych ustaw i aktów niższego rzędu niejednokrotnie wnoszone są zmiany i uzupełnienia. Pojawiła się więc pilna potrzeba konsolidacji,

systematyzacji i kodyfikacji ustawodawstwa cywilnego. Równoległe z licznymi ustawami, uchwalonymi w ostatnich czasach, obowiązuje kodeks cywilny Białoruskiej SRR z 1964 r. i niektóre akty byłego Związku Radzieckiego. Liczne artykuły kodeksu cywilnego BSRR są jawnie niezgodne z nowszym ustawodawstwem cywilnym, lecz formalnie nie zostały uchylone. Równocześnie w nim zawarte są zasady, cechujące jakikolwiek system ustawodawstwa cywilnego, апробowane na podstawie historycznych doświadczeń, o podmiotach i przedmiotach stosunków cywilnych, transakcjach, zobowiązaniach, umowach, zobowiązaniach pozaukładowych, spadkach itp. Te normy obowiązują także i teraz. Konieczność wydania nowego kodeksu cywilnego jest oczywista. Rada Najwyższa Republiki Białorusi przyjęła jego projekt już w pierwszym czytaniu. Zakres artykułu umożliwia dokonanie tylko ogólnej charakterystyki projektu.

Projekt kodeksu cywilnego został odideologizowany. Nie zawiera on preambuły określającej drugoterminowego programu zbudowania określonego społeczeństwa ani zasad interwencyjności państwa w stosunki majątkowe. Podobnie jak kodeks cywilny 1964 r., projekt nakierowany jest na kontynentalny (romańsko-niemiecki) system prawa cywilnego. Oparcie struktury projektu na systemie podatkowym umożliwia włączenie do niego sprawdzonych w praktyce norm prawnych, regulujące stosunki majątkowe producentów towarów tworzone na podstawie wolnych umów i różnorodnych form własności oraz utrzymanie struktury obowiązującego kodeksu cywilnego.

Projekt kodeksu cywilnego nie przyjmuje idei, która w ciągu ostatnich czterdziestu lat stanowiła przedmiot burzliwych sporów czołowych uczonych prawników byłego Związku Radzieckiego na temat istnienia samodzielnej gałęzi prawa, nazywanego prawem gospodarczym i na temat konieczności wydania kodeksu gospodarczego, który zawierałby normy prawne regulujące stosunki majątkowe osób prawnych zarówno w układzie pionowym, jak i poziomym. Z punktu widzenia zwolenników prawa gospodarczego, jako samodzielnej gałęzi prawa cywilnego, kodeks cywilny powinien regulować tylko towarowo-pieniężne, majątkowe stosunki, których stronami są obywatele. Najnowsze ustawodawstwo cywilne Republiki Białoruś nie przejmuje tej idei od zwolenników prawa gospodarczego. Jednakże projekt ten nie odrzuca ale zakłada uchwalenie na jego podstawie kompleksowych ustaw, w tym także w formie kodeksu. Nie ma przeszkód w uchwaleniu na jego podstawie kodeksu, zawierającego normy prawne, regulujące działalność przedsiębiorczą zarówno osób prawnych, jak i fizycznych. Można taki kodeks nazwać handlowym. Projekt wchłoniął podstawowe zasady fundamentalnych ustaw, uchwalonych w latach 1900—1993. Usuwa on sprzeczności i niezgodności pomiędzy normami za-

mieszczonymi w tych ustawach, usuwa szereg ich usterek i przejmuje te normy kodeksu cywilnego 1964 r., które wytrzymały próbę czasu. Wraz z tym zawiera nowe, ważne rozwiązanie problemów prawnych, różniące się od rozwiązań, uchwalonych przez Radę Najwyższą Republiki Białoruś w rezultacie kompromisów.

Projekt kodeksu cywilnego składa się z sześciu rozdziałów, pięćdziesięciu części, 853 artykułów. Rozpoczyna go rozdział „Zasady ogólne”, których struktura nie różni się od tak samo zatytułowanego rozdziału obowiązującego kodeksu cywilnego, nie zawiera wyczerpującego wykazu okoliczności powołania stosunków cywilnych. Jakikolwiek czynności i-zycznych i prawnych osób mogą stanowić podstawę nabycia cywilnych praw i zobowiązań, jeżeli one nie są sprzeczne z zasadami ogólnymi i racją ustawodawstwa cywilnego. Projekt wyklucza nieuczciwą konkurencję. W wypadkach, kiedy skutki prawne uzależnione są od zawinonego, naruszenia norm prawnych i zobowiązań, naruszcyciel uważany jest za winnego, jeżeli nie udowodni braku winy, prócz przypadków, gdy ustawa stanowi inaczej.

Odmienne rozwiązane zostało zagadnienie cywilne zdolności prawnej obywateli. Każdy z nich może być właścicielem działki gruntowej pod budowę i na potrzeby domu mieszkalnego, w celu prowadzenia osobistego gospodarstwa pomocniczego, warzywniczego i zbudowania letniego domku, papierów wartościowych, przedsiębiorstwa, zespołów majątkowych, jakiegokolwiek mienia przeznaczonego do konsumpcji i wytwórczości. Oprócz poszczególnych rodzajów mienia, które zgodnie z ustawodawstwem nie mogą należeć do osób fizycznych, obywatel ma prawo prowadzić przedsiębiorstwo i zapożyczać się inną działalnością gospodarczą nie zabronioną przez prawo, tworzyć wspólnie z innymi obywatelami i organizacjami osoby prawne. Równocześnie obywatel ma prawo korzystać w utworzonych przez niego przedsiębiorstwach z pracy najemnej i do kierowania nimi zatrudniać menadżerów względnie występować jako menadżer. W rozdziale pierwszym projekt zawiera dokładną klasyfikację osób prawnych według różnych kryteriów klasyfikacyjnych. Według stosunku uczestników założycieli, członków) osób prawnych do ich mienia. Osoby prawne dzielą się na trzy grupy. Pierwszą stanowią takie osoby prawne, założyciele którzy posiadają prawo własności lub inne prawo rzeczowe do mienia osoby prawnej (państwowe i inne przedsiębiorstwa, oparte na prawie pełnego gospodarczego zarządzenia, w tym także filialne przedsiębiorstwa, gospodarze zjednoczenia osób prawnych, a także instytucje, finansowane przez właściciela). Do drugiej grupy zalicza się osoby prawne (uczestnicy, założyciele, członkowie), którzy nie posiadają prawa do mienia osoby prawnej (społeczne związki, organizacje religijne, dobroczynne i inne fundacje). Trzecią grupę tworzą osoby prawne, których

uczestnicy (założyciele, członkowie) mają obowiązkowo prawa do mienia odpowiedniej osoby prawnej. Do tej grupy zalicza się spółki gospodarcze, stowarzyszenia, przedsiębiorstwa dzierżawcze i kolektywne, kooperatywy spożywcze i wytwórcze. Właścicielem takiej osoby prawnej jest sama osoba prawna jako samodzielny podmiot prawa cywilnego.

Ze względu na cel, dla którego osoby prawne są tworzone, dzielą się one na organizacje gospodarcze (ich celem podstawowym jest osiągnięcie dochodu) i na gospodarcze osoby prawne (one mogą się zajmować działalnością na tyle, na ile jest to niezbędne dla zabezpieczenia realizacji ich zadań).

Rozdział II „Prawo własności i inne prawa rzeczowe” zawiera nowe zasady, dotyczące form własności. Art. 137 projektu przewiduje dwie formy własności: prywatną i publiczną. Projekt nie zawiera norm własności, którą nazywa się w Ustawie z 11 grudnia 1990 r. własnością kolektywną, została nazwana w projekcie własnością osób prawnych. Do niej zaliczona została własność towarzystw gospodarczych i stowarzyszeń, kooperatywów, przedsiębiorstw dzierżawczych i kolektywnych, związków społecznych i organizacji wyznaniowych, dobroczynnych i innych fundacji społecznych. W odrębnych artykułach projektu określono system prawny własności prywatnej różnych rodzajów osób prawnych.

Według projektu własnością publiczną nazywana jest własność Republiki Białoruś (własność państwowa) i własność administracyjno-terytorialnych jednostek (własność municypalna). W projekcie zawarte są normy o prawie do posiadania i użytkowania mienia, bez prawa rozporządzania nim, prawie pełnego gospodarczego zarządzania, prawie operatywnego kierowania, prawie dożywotniego posiadania z dziedziczeniem przez spadkobierców. W pełni zasadnie projekt wyłącza z przedmiotów prawa własności obszar powietrzny nad terytorium Republiki Białoruś, przewiduje nabywanie prawa własności przez przedawnienie, daje dokładne określenie mienia ruchomego i nieruchomego.

Istotne *novum* znajduje się w rozdziale III „Prawo zobowiązań”. Nie ma w nim zasad regulujących zawieranie umów planowych. Umowy dotyczące kontraktacji, dostaw, udziału w inwestycjach budowlanych już nie są wyodrębnione jako samoistne typy umów, lecz zaliczane są jako odpowiednie rodzaje umów kupna-sprzedaży lub usług. Wszelako projekt nie wyklucza zawarcia umów, u podstaw których leży kontrakt na dostawę (wykonanie prac, dostarczenie usług) dla potrzeb państwowych. Do projektu zostały włączone części, zawierające zasady, które regulują ochronę środków pieniężnych w bankach i rachunków, stosunki leasingowe. Oddzielna część jest poświęcona wyrównaniu moralnej szkody. Rozdz. IV. Prawo do rezultatów intelektualnej działalności podzielony jest na dwie części: 1) prawo autorskie i prawo zbliżone, 2) prawa przemysłowe. Po

raz pierwszy w kodeksie cywilnym Republiki Białoruś będą zawarte normy dotyczące praw, zbliżonych do praw członkowskich (artystów — wykonawców, reżyserów, dyrygentów, producentów kaset magnetofonowych, osób, realizujących nadawanie audycji w eterze, poprzez satelity lub nadających je przewodowo). Projekt znacznie rozszerzył wykaz przedmiotów praw przemysłowych. Zgodnie z projektem prawami przemysłowymi są prawa następujące: wynalazek, użyteczny model, przemysłowy wzór, znak towarowy (znak usługowy) projekt racjonalizatorski, nazwa, nazwa miejsca pochodzenia towaru, tajemnica wytwarzania, selektywne osiągnięcia. Odnośnie poszczególnych postaci praw przemysłowych zostały już wydane specjalne ustawy. W szczególności, zostały uchwalone i wprowadzone w życie ustawy z 5 lutego 1993 roku „O patentach i wynalazkach”, „O patentach na przemysłowe wzory”, „O znakach towarowych i znakach usług”.

Rozdz. V projektu „Prawo spadkowe” poświęcony został ponownemu uregulowaniu dziedziczenia ustawowego i testamentowego. W odróżnieniu od obowiązującego kodeksu cywilnego projekt przewiduje nie dwie lecz cztery kolejności spadkobierców. W pierwszej kolejności są to dzieci (w tym także adoptowane), małżonek i rodzice (adoptujący) zmarłego. W drugiej kolejności dziedziczą bracia i siostry zmarłego, jego dziad i babka, tak ze strony ojca, jak i matki. Projekt rozszerzył krąg dziedziczących ustawowo. Zaliczeni zostali do nich spadkobiercy w trzeciej kolejności (bracia i siostry zmarłego, jego dziad i babka zarówno ze strony ojca, jak i ze strony matki) i spadkobiercy w kolejności czwartej (wszyscy inni krewni zmarłego).

W rozdziale VI projektu „Zdolności prawne zagranicznych obywateli i osób prawnych. Stosowanie ustaw cywilnych obcych państw i międzynarodowych umów, zawierających kolizyjne normy prawne”. Projekt nowego kodeksu cywilnego Republiki Białoruś w całości zabezpiecza należyte uregulowania towarowo-pięniężnych stosunków, opierających się na różnorodnych formach własności.

S U M M A R Y

In 1990—1992 in the Byelorussian Republic numerous laws were passed concerning the formation of a new system of market and money relations (laws on ownership, land, business enterprises, bankruptcy, securities and currency markets, companies, and on privatization). Hence an urgent need arose to codify civil legislation for the existing Civil of Soviet Byelorussia does not conform with the new civil legislation.

The draft of a new civil code was prepared, which is free from ideology and oriented towards the continental system of civil law. The draft incorporated the basic principles of the fundamental laws passed in 1990—1993 and removed con-

traditions existing between them. It consists of 6 chapters, 50 parts and 853 articles. General principles of the Code do not differ from the existing tenets. New rules are to be found in Chapter II Right of Ownership and Other Property Laws. Two forms of ownership are provided for: private and public (of the state and administrative-territorial units). Chapter III Law on Obligations has a significant innovation: it does not contain rules on concluding planned contracts. Chapter IV Law on Intellectual Property is divided into two parts: a) copyright law, b) industrial law, which was largely extended to cover inventions, designs, trade marks, technical improvements etc. Chapter V Law of Inheritance regulates testamentary and statutory succession, assuming four orders of heirs. The draft broadens the range of statutory heirs. Chapter VI deals with legal capacity of foreign citizens and legal persons.